

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA EKONOMICKÁ

Bakalářská práce

Teorie svobodného bankovníctví

The Theory of Free Banking

Lucie Jelínková

Cheb 2012

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma

„Teorie svobodného bankovníctví“

vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího bakalářské práce za použití pramenů uvedených v použité bibliografii.

V Chebu dne 2. 5. 2012

.....

podpis autora

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala JUDr. Ing. Davidu Martinčíkovi za odborné rady a připomínky, jimiž přispěl k vypracování této bakalářské práce.

Obsah

Úvod	8
1 Bankovní systém současnosti	10
1.1 Peníze a jejich význam.....	10
1.2 Emise peněz	11
1.3 Základní charakteristika bankovního systému	11
1.4 Vznik a vývoj centrálních bank	12
1.5 Funkce centrální banky	12
1.5.1 Emisní funkce	13
1.5.2 Měnová politika	13
1.5.3 Regulace a dohled bankovního systému	13
2 Svobodné bankovníctví.....	15
2.1 Obecný popis systému svobodného bankovníctví	15
2.2 Soukromé peníze.....	16
2.3 Kritika centrální banky.....	16
2.4 Standard soukromých peněz	17
2.5 Greshamův zákon.....	18
2.6 Soukromý věřitel.....	19
2.7 Zúčtovací centrum.....	20
3 Měnový standard. Může zlato plnit funkci měnového standardu?.....	22
4 Hayek a jeho pojetí svobodných peněz	24

5 Model stability svobodného bankovníctví	27
5.1 Emitující banka	27
5.2 Udržení bankovek v oběhu	30
5.3 Rovnováha v systému svobodného bankovníctví	30
5.4 Regulační mechanismy	33
5.4.1 Směna za drahé kovy	34
5.4.2 Uložení bankovek na depozitní účet	34
5.4.3 Držba a útrata bankovek	34
5.5 Ztráta rezerv	35
6 Svobodné bankovníctví ve Skotsku	36
6.1 Rozmach Skotska a zakládání bank	36
6.2 Konkurence bank a opční klauzule	37
6.3 Inovace bank	38
6.4. Vznik soukromých bank	39
6.5 Bankovky a mince nízkých hodnot	40
6.6 Vznik zúčtovacího centra a krach Ayr Bank	40
6.7 Vznik nových poboček	42
6.8 Svobodné bankovníctví končí	44
7 Názory se různí	46
Závěr	48
Seznam použité literatury	50

Seznam tabulek 51

Úvod

Banky a jejich služby jsou dnes nedílnou součástí finančního trhu.

Současné světové ekonomiky vedou ke snahám zdokonalit bankovní systémy v tržních ekonomikách. Jednou z možností je zavádění a zdokonalování systémů bez centrální banky – jedná se o systém svobodného bankovníctví. Systém svobodného bankovníctví a soukromých peněz bez centrální banky v současnosti v podstatě v žádné zemi neexistuje. Pokusy o existenci bankovníctví bez centrální banky jsou známy z minulosti. Celá řada ekonomů se v současné době začíná vážně zabývat myšlenkami svobodného bankovníctví a svobodných peněz. Nejedná se o nový systém, neboť tento systém má svou historii ze Skotska a Spojených států amerických z 18. a 19. století.

Ve své práci si kladu za cíl proniknout do systému svobodného bankovníctví, který budu prezentovat na modelech ze Skotska.

Na základě načerpaných poznatků bych si ráda vytvořila ucelený pohled na výhody a nevýhody tohoto systému a našla odpověď na otázku, zda by tento systém mohl v dnešní době fungovat ve vyspělých ekonomikách.

Práci jsem rozdělila do sedmi kapitol.

V první kapitole věnuji pozornost současnému bankovnímu systému. Vymežím základní pojmy, které charakterizují centrální bankovníctví. Tato kapitola má pouze informativní charakter, proto zde podrobně nerozebírám funkce centrální banky a omezila jsem se pouze na stručnou charakteristiku daného systému.

Ve druhé kapitole prezentuji teorii svobodného bankovníctví. Vycházím z obecného popisu systému svobodného bankovníctví jako jednostupňového systému bez centrální banky.

Ve třetí kapitole jsem si položila otázku, zda by zlato mohlo plnit funkci měnového standardu. V současné době se sice nepoužívá, ale z historického vývoje víme, že právě zlatý standard si kladl za jeden ze svých cílů předcházet inflaci.

Součástí mé práce je i představa fungování svobodného trhu peněz podle nositele Nobelovy ceny za ekonomii F. A. Hayeka. Tuto kapitolu jsem pojala výkladově a snažila jsem se zde ukázat, jak se vyvíjely názory na opodstatněné fungování svobodných peněz.

V posledních dvou kapitolách uvedu koncept svobodného bankovníctví, kde stát přenechal emisi peněz svobodnému trhu. Vycházím z knihy prof. Lawrence H. Whitea *Free Banking in Britain*.

V samotném závěru práce ocituji několik názorů významných ekonomů, ze kterých jsou patrné odlišné názory na obhajobu svobodného bankovníctví, se kterými se dokážu ztotožnit i já.

1 Bankovní systém současnosti

Bankovníctví patří mezi odvětví, která se velmi dynamicky rozvíjejí. V dnešní tržní ekonomice není možné fungovat bez bank. Každá vyspělá ekonomika vyžaduje vyspělý bankovní systém.

Bankovní systém jako souhrn všech bankovních institucí v daném státu je výsledkem dlouhého vývoje a řadí se k nejdůležitějším součástem ekonomické sféry. První banky vznikly v době, kdy roli peněz převzaly mince z drahých kovů. Banky byly zakládány v Itálii ve 12. století skupinami směnárníků, kteří směňovali různé druhy mincí, prověřovali je z hlediska pravosti a správné váhy. S objevením směnek a šeků se začal rozvíjet nový druh podnikání – bankovníctví, který zaznamenal velký rozvoj ve 20. století. V českých zemích se první banky začaly objevovat na počátku 19. století.

1.1 Peníze a jejich význam

Pro většinu z nás peníze představují určité aktivum, za které si můžeme koupit jakékoliv zboží, službu nebo jím můžeme uhradit dluh. Lidé a subjekty peníze přijímají, protože ví, že je budou moci použít k dalšímu nákupu.

S tím úzce souvisí důvěryhodnost peněz. Pokud je narušena, subjekty mohou začít upřednostňovat výměnu zboží za zboží, nebo přijímání zahraničních měn. Peníze do určité míry ovlivňují rozhodování každého z nás. Kupní síla peněz nám udává množství zboží a služeb, které můžeme při daných cenách za peníze získat.

Ve svém počátku neměly peníze jen podobu mincí a bankovek, jako peníze sloužily drahé kovy, dobytek, tabák. V současnosti peníze vystupují i v podobě platebních karet nebo cenných papírů. Penězi vyjadřujeme cenu zboží, služeb, kapitálu, práce (mzdy).

Mezi tři základní funkce peněz můžeme uvést, peníze jako: prostředek směny, zúčtovací (účetní) jednotka a uchovatel hodnoty (peníze v podobě šperků, obrazů, drahých kamenů atd.).

1.2 Emise peněz

Vznik peněz umožňuje rozvoj výroby a usnadňuje a zpřehledňuje směnu jednotlivých výrobků. Vývoj každé společnosti si vynucoval existenci peněz, neboť bez nich by se společnost ekonomicky nerozvíjela.

Se vznikem peněz jako prostředkem obchodování začaly vnikat i specializované instituce, banky. Prvními penězi se staly zlaté a stříbrné mince, s rozvojem výroby se nabídka drahých kovů pro peněžní potřeby stávala nedostatečná, což vedlo ke vzniku papírových peněz. Papírové peníze se objevily ve dvou formách, a to ve formě státovek a bankovek. Státovky, které vydával stát, se objevovaly nejčastěji, když byla státní pokladna prázdná (válečné konflikty). Současně však panovník jako reprezentant zákonodárné a výkonné moci využíval státovky k pokrytí svých dluhů. Vznik bankovek je spojen s rozvojem kapitalismu volné soutěže, kdy velkovýroba předstihla možnosti směny zboží prostřednictvím státovek.

1.3 Základní charakteristika bankovního systému

„Bankovní systém představuje souhrn všech bankovních institucí v daném státě a uspořádání vztahů mezi nimi. Bankovní institucí se rozumí instituce, která má pověření provádět bankovní operace a poskytovat bankovní služby, především shromažďovat depozita a poskytovat úvěry.“ (Revenda, 1991, s. 2)

V bankovním systému se jedná o instituce, které se zabývají obchodováním s penězi.

Bankovní systém se rozděluje na jednostupňový a dvoustupňový.

V jednostupňovém bankovním systému provádí všechny operace jediná banka. Ostatní působící banky jsou buď specializované, nebo se zaměřují na jiné vymezené sektory a oblasti. Tento systém se vyskytuje především v netržních ekonomikách.

„Za zvláštní formu jednostupňového bankovního systému je možné považovat ten, který existoval v centrálně plánovaných ekonomikách. Byl založen na tom, že makroekonomická a mikroekonomická funkce byly spojeny do jedné banky - „monobanky“. Peníze a banky v tomto systému hrály druhořadou roli, prakticky veškerá činnost byla determinována pasivním naplňováním direktivního centrálního plánu.“ (Revenda a kol., 2005, s. 121)

Dvoustupňový bankovní systém využívají bankovní systémy ve vyspělých zemích. Zde centrální banka zabezpečuje makroekonomickou funkci a jejím hlavním cílem je zabezpečování měnové stability. Mikroekonomickou funkcí se zabývají komerční banky, které provádějí svou činnost za účelem zisku. Centrální banka zároveň neúvěruje podnikový sektor ani přímo neřídí činnost bank. Tento systém je charakteristický pro většinu tržních ekonomik.

1.4 Vznik a vývoj centrálních bank

Centrální banky mají své nezastupitelné místo při regulaci množství peněz v oběhu a regulují bankovní systém dané ekonomiky. V jednostupňovém systému je jejich postavení a role odlišná.

Centrální banky mají výsadní právo k emisi hotovostních bankovek a mincí, regulují množství peněz v ekonomice s cílem podpořit měnovou stabilitu a stanovují základní povinnosti a pravidla činnosti obchodních a dalších bank působících na daném území.

Ve srovnání s obchodními a dalšími bankami to jsou poměrně mladé instituce. Vznikaly v rozmezí 17. až 20. století. Prvními důvody pro založení centrálních bank byla rozhazovačnost panovníků a vlád, nedostatek drahých kovů a války, které způsobily destrukci státních pokladen.

Centrální banky, které vznikly, měly původně dvě funkce:

- správa účtu panovníka;
- úvěrování schodků státního rozpočtu.

1.5 Funkce centrální banky

V současné době je součástí každé vyspělé ekonomiky centrální banka. Činnost centrální banky vymezují její základní funkce: funkce emisní, funkce banky bank, funkce banky státu, funkce regulační, funkce kontrolní.

V této kapitole se podrobněji budu zabývat jen třemi nejzákladnějšími funkcemi.

1.5.1 Emisní funkce

Emisní funkce je historicky nejstarší.

Termínem emisní činnost rozumíme emisi hotovostních peněz – bankovky, mince. Funkce je podložena emisním monopolem.

Jako první získala emisní monopol rakouská centrální banka v roce 1817 na omezenou dobu 25-ti let. První bankou, která získala emisní monopol na dobu neomezenou, byla anglická Bank of England. Následovaly banky francouzské, japonské, švédské i americké. V naší zemi získala emisní monopol Národní banka československá v roce 1926.

1.5.2 Měnová politika

„Za měnovou politiku v nejširším pojetí můžeme považovat vědomou činnost nějakého subjektu, který se prostřednictvím měnových nástrojů snaží regulovat množství peněz v oběhu a tím dosáhnout určitých cílů.“ (Revenda, 1999, s. 79)

Hlavním cílem může být měnová stabilita, kdy se skutečné množství peněz v oběhu rovná ekonomicky potřebnému množství peněz v oběhu. Neboli, nabídka peněz se rovná poptávce po penězích.

Měnová politika je součástí hospodářské politiky státu a centrální banka monetární politiku provádí pomocí přímých (administrativních) a nepřímých (tržních) mechanismů. Mezi přímé mechanismy patří pravidla likvidity, úvěrové limity, úrokové stropy, doporučení, výzvy, dohody. K nepřímým nástrojům patří hlavně diskontní nástroje, nákup a prodej cenných papírů, kurzové intervence.

1.5.3 Regulace a dohled bankovního systému

Tato funkce centrální banky je považována za jednu z nejdůležitějších. Centrální banka zodpovídá za přípravu pravidel činnosti bankovních institucí. Stejně tak zodpovídá i za dodržování těchto pravidel, má plnou odpovědnost, včetně možnosti ztráty bankovní licence. Ve všech vyspělých ekonomikách tedy centrální banka reguluje a dohlíží na bankovní systém. V oblasti dohledu může být postavení centrálních bank v různých zemích různé. V České republice je jedinou institucí, kdežto např. v Německu je její postavení méně významné.

Důvody regulace a dohledu bank vytvářejí prostor pro měnovou politiku a zajišťují důvěryhodnost a bezpečnost bankovního systému. Systém bankovní regulace a bankovního dohledu se skládá ze čtyř součástí: stanovení základních pravidel činnosti bank, regulace vstupu do bankovního systému, pojištění vkladů v bankách a působení centrální banky jako věřitele poslední instance.

2 Svobodné bankovníctví

„Globalizace světové ekonomiky, finanční inovace a deregulace, existence měnových a bankovních krizí, nejistota na finančních trzích a celá řada dalších skutečností stále vedou ke snahám zdokonalit měnovou regulaci a bankovní systémy v tržních ekonomikách.“ (Revenda, 1999, s. 701)

V souvislosti s těmito skutečnostmi a problémy se „lidé“ snaží stále zdokonalovat současné převládající systémy založené na měnové politice centrálních bank. Dále se tu nabízí i nové systémy, jejich zavádění či zdokonalování. Jedná se o systém svobodného bankovníctví a soukromých peněz.

Jde o variantu bez centrální banky, v současné době neexistuje v žádné zemi. Dříve však tato varianta existovala. Konceptu svobodného bankovníctví se budu věnovat v kapitole týkající se vývoje měnového systému ve Skotsku v 18. století.

Dnes se celá řada ekonomů stále více začíná zabývat myšlenkou svobodného bankovníctví a soukromých peněz. Názory některých z nich uvedu v poslední části mé práce.

Na úvod této kapitoly uvádím kritéria, která vystihují základní princip „free banking.“ Svobodné bankovníctví je bankovní systém, ve kterém nepůsobí centrální banka, systém emituje svou vlastní měnu, mezi bankami je rozvíjena konkurence za účelem udržení kvality a stability měny. Jedná se tedy o systém, který je založený na svobodě a konkurenci a tím se zásadně liší od centrálního bankovníctví.

2.1 Obecný popis systému svobodného bankovníctví

V okamžiku, kdy v roli peněz začínají vystupovat papírové peníze, bankovky či státočky, do hry vstupuje měnová politika. Pokud by emitované peníze měly přímou vazbu na drahý kov, byla by měnová politika omezena pouze na stanovení a kontrolu dodržování základních pravidel jejich emise. V tomto případě není nutná existence centrální banky a její měnové politiky. Právě toto je nosnou myšlenkou svobodného bankovníctví.

Jedná se o jednodušší bankovní systém, ve kterém nepůsobí žádná centrální banka ani měnová politika. V tomto systému by do oběhu vstupovaly soukromé peníze vydané soukromými bankami a byla by tu volná konkurence mezi bankami. Každá

banka by měla být schopna zajistit stabilní kupní sílu svých peněz. Banka, která by toho nebyla schopna, by se dostala do situace, kdy by o její peníze neměl nikdo zájem.

Pokud by došlo k opětovnému obnovení principů svobodného bankovníctví a oběhu soukromých peněz, bylo by nutné zrušit centrální banku.

2.2 Soukromé peníze

V systému soukromého bankovníctví by každá banka měla možnost emitovat své vlastní soukromé peníze. Každá banka by si samostatně regulovala množství peněz, vydala by jen takové množství, u kterého by měla zaručenou kupní sílu. Současně by měl být zaručen měnový standard – povinné krytí peněz. V tomto případě by nejhodnější bylo krytí zlatem. Zlatý standard by ale vyžadoval fixní cenu zlata.

„Bez skutečně fungujícího standardu by emise soukromých peněz musela být regulována, resp. limitována obdobně, jak je tomu v současných dvouступňových systémech, například prostřednictvím úvěrových limitů, pravidel likvidity či pravidel kapitálové přiměřenosti. Otázkou pak je, kdo by tato regulační pravidla stanovil a jaká by byla reakce systému u bank, které by pravidla nedodržovaly.“ (Revenda, 1999, s. 705)

2.3 Kritika centrální banky

Na začátku 30. let 20. století v souvislosti se světovou hospodářskou krizí se objevila kritika činnosti centrální banky.

Kritika se zabývala pěti základními směry:

- emisní monopol obíhajících peněz je určován centrální bankou a její měnovou politikou;
- centrální banka prosazuje své vlastní zájmy nebo zájmy vlády, nikoli zájmy ekonomiky, čímž podporuje inflaci;
- centrální banka pomáhá přežít i neefektivním bankám, nutí prosperující banky podílet se na záchranných akcích problémových bank, čímž narušuje tržní prostředí ekonomiky;
- centrální banky nemohou zabránit bankovním a měnovým krizím;
- obíhající peníze nemají vnitřní hodnotu a jejich systém je náchylný k inflaci.

Nabízí se otázka, zda by nahrazení současného systému systémem svobodného bankovníctví a soukromých peněz uvedené problémy vyřešilo.

Protiargumentem v této problematice se nabízí tvrzení, že v současném dvoustupňovém bankovním systému jsou emitenty peněz i obchodní i další banky, jejichž podíl na celkové emisi je vyšší než podíl centrální banky. Měnová politika centrální banky má z tohoto pohledu pouze nepřímý vliv, neboť úroveň a vývoj kupní síly peněz určují především obchodní a další banky. Pro existenci centrální banky mluví i to, že systém jednotné měny je přehlednější než systém, ve kterém obíhají peníze více bank. Dočteme se i o tom, že díky měnové politice centrálních bank se v řadě zemí podařilo dosáhnout úspěchů při snižování inflace a v některých případech zabránit bankovním a měnovým krizím.

2.4 Standard soukromých peněz

Možnost každé banky emitovat v systému svobodného bankovníctví své soukromé peníze je spojena s předpokladem regulace emitovaného množství. Každá banka – emitent, by emitovala jen takové množství peněz, které by zabezpečilo stabilitu jejich kupní síly. V systému by tak musela existovat pravidla automatické regulace emise, tj. povinné krytí peněz, v tomto případě uvažujme krytí zlatem. Vzhledem k tomu, že zlata k pokrytí stále rostoucího objemu množství peněz není dostatečné množství, zlatý standard by působil kontraproduktivně.

Dalším možným standardem by mohly být rezervy kvalitních zahraničních měn. Bez skutečně fungujícího standardu by emise soukromých peněz musela být limitována podobně, jako je tomu v současných dvoustupňových systémech. Musela by proto existovat soukromá instituce regulace a dohledu bank, ovšem vzhledem k tomu, že by každá soukromá banka prosazovala hlavně své osobní zájmy, snižovalo by to možnost dospět k dohodám, které by respektovaly ostatní banky.

Proti emisi soukromých peněz vystupují i vysoké požadavky na informace, které by nebyly veřejnosti dostupné v potřebné míře. Pokud by vlastní peníze například emitovalo deset bank, každý potenciální příjemce peněz by musel znát všech deset druhů (v hotovostní i bezhotovostní podobě). Tzn., že každý subjekt by musel znát deset různých druhů bankovek i mincí, což by nutně vedlo k nárůstu investic do informační kampaně emitující banky, nebo k poklesu kupní síly těchto peněz, bez ohledu na kvalitu

emitenta. Banky (emitenti) by také musely nést náklady na pravidelné informace o vývoji jednotlivých druhů peněz.

2.5 Greshamův zákon

Podle Greshamova zákonu se při dvojí měně, tj. současném oběhu dvou mincí z různého kovu (zlato, stříbro) méně hodnotné mince stanou jediným oběživem. Vytlačí z oběhu hodnotnější minci, která se stává „pokladem“.

Z historie víme, že Greshamův zákon by fungoval, kdyby soukromí podnikatelé emitovali pouze stejný druh peněz, který emitovala vláda – tj. zlaté a stříbrné mince a mezi státními a soukromými penězi by existoval pevný směnný kurz.

Tuto skutečnost dokládá příklad ze spojených států. Druhého dubna roku 1792 kongres Spojených států dle doporučení Alexandra Hamiltona schválil Ražební zákon. Zákon definoval základní měnovou jednotku Spojených států – 1 dolar. Definoval drobné mince na desetinné bázi – „cent, "pětník" ("half-disme") (později nickel), "desetník" ("disme") (později dime), čtvrták (quarter) atd. Dále definoval jeden dolar jako 371,25 gránů ryzího stříbra nebo 24,75 gránů ryzího zlata, autorizoval volnou ražbu jak zlatých tak stříbrných mincí v určeném poměru 15 k 1 a specifikoval podíl příměsí, které mohou být míchány s ryzími kovy při ražbě mincí.“ (Friedman, 1997, s. 59)

Jako zákonné platidlo byly přijímány oba dva kovy – zlato a stříbro. Oba kovy byly používány jako peníze, ale užívaly se i pro jiné účely. Vyráběly se z nich šperky, používaly se pro průmyslové potřeby, razily se z nich mince jiných zemí atd. Tržní cena zlata a stříbra byla vládou vykupována v poměru 15 k 1. Následně světová cena zlata převýšila tento stanovený poměr. To způsobilo, že majitelé zlata při potřebě směnit ho na peníze, využili možnosti směnit zlato za stříbro a poté stříbro odnesli do mincovny a tím realizovali zisk.

Jestliže zákon vytvoří ze dvou druhů peněz substituty pro splácení dluhů a povede věřitele k akceptování platby v mincích s nižším obsahem zlata místo mincí s vyšším obsahem zlata, pak bude dlužník ke splácení používat první z nich a ziskovějším využitím pro druhý bude jeho teaurace.

„V případě pohyblivých směnných kurzů však bude podřadná kvalita jedněch peněz oceněna nižším kurzem a lidé se jich budou snažit zbavit, jak jen to bude

nejrychleji možné. Proces výběru by směřoval k penězům, které budou z jakéhokoli důvodu považovány za nejlepší mezi všemi alternativními penězi emitovanými různými institucemi, a velmi rychle by došlo k vytěsnění peněz považovaných za nevhodné nebo bezcenné.“ (Hayek, 1999, s. 49)

Při existenci pohyblivých směnných kurzů by nastala situace, že výrobci kvalitnějších peněz by postupně začali vytlačovat výrobce méně kvalitních peněz – špatných peněz a hodnota špatných peněz by postupně stále klesala. Banka, která by vydávala „špatné“ peníze, by byla vytlačena z trhu. Její peníze by nikdo nechtěl nakupovat. Nelze ale předpokládat, že tato konkurence mezi emitenty peněz by vedla k jejich neustálému zkvalitňování.

Vztah Greshamova zákona a svobodného bankovníctví se pokusím přiblížit na následujícím příkladu. Na svobodném trhu by vystupovaly dvě banky, každá z bank by emitovala svou vlastní měnu. Navzájem by si na trhu konkurovaly. První z bank by emitovala papírové peníze, kryté částečnými rezervami. Měna této banky by podléhala inflaci. Banka by nabízela nižší ceny svých služeb a relativně snadněji by se u této banky získávaly půjčky. Druhá banka by emitovala zlaté peníze, plně kryté rezervami. Jednalo by se vlastně o prodejce zlata, který by nabízel přidanou hodnotu v podobě bankovních služeb, např. skladování zlata – podoba peněz, papírové poukázky směnitelné za zlato. Banka emitující zlato by zvyšovala poptávku po zlatě a tím by její měna byla mírně deflační. Kupní síla obou měn by na svobodném trhu byla udávána nabídkou a poptávkou po nich.

Jak již víme, Greshamův zákon nám říká, že nekvalitní peníze budou z trhu vytěsněny kvalitními penězi. Nyní by zajistil, že měna, která by podléhala inflaci a byla by snadno dostupná (papírová měna) bude v oběhu, zatímco zhodnocující se měna bude z oběhu stahována a bude hromaděna jako úschova bohatství.

2.6 Soukromý věřitel

V této části zmíním institut věřitele poslední instance. V dnešním bankovním systému se jedná o úvěrovou pomoc bankám ze strany centrální banky. Smyslem této pomoci je udržení stability a důvěryhodnosti bankovního systému.

Předpokládejme, že v rámci konkurenčního boje budou vedle sebe existovat banky bez problémů a banky zasažené problémy, které mohou být vyvolány různými

fámami. Měl by proto existovat soukromý věřitel poslední instance, který by poskytoval úvěry „špatným bankám“. Narážíme ovšem na otázku, zda by se o úvěrové pomoci rozhodovalo objektivně.

Jednou z možností ve svobodném bankovníctví jak chránit banky před možným útokem je existence tzv. opčních klauzulí mezi držiteli bankovek a majiteli depozit. Banka by díky opčním klauzulím měla právo odložit svým klientům výplatu, klientům by byla vyplacena určitá finanční náhrada – úrok z prodlení. Přijímání těchto opčních klauzulí mezi bankami navzájem by je ochránilo před prodejem svých vlastních aktiv pod cenou.

Přijímání opčních klauzulí by pro majitele bankovek a depozit představovalo jistotu. Pokud by se banka dostala do problémů, např. krátkodobý nedostatek likvidity, díky opční klauzuli by bance nevznikly tak rozsáhlé kapitálové ztráty a byla by schopna dostát svých závazků. Pokud by byla banka zdravá, majitelé depozit a držitelé bankovek by dostali své prostředky zpět a získali by určitou kompenzaci za zpožděnou výplatu.

Pokud by se jednalo o nezdravou banku, opční klauzule by zajistila, aby zbývající aktiva byla rozdělena mezi klienty.

V systému centrálního bankovníctví je politika věřitele poslední instance zcela odlišná. Nikdo se nezabývá otázkou, zda napadená banka je zdravá či nezdravá. Systém svobodného bankovníctví nepočítá s centrální bankou, a proto v tomto systému je institut věřitele poslední instance zrušen.

2.7 Zúčtovací centrum

V systému svobodného bankovníctví a soukromých peněz by mezi sebou prováděly transakce i jednotlivé banky. Z toho vyplývá potřeba zúčtování. Zúčtování by mělo probíhat přes soukromé centrum.

Množství peněz v oběhu by bylo určováno poptávkou po nich. Právě poptávku nám udává veřejnost, resp. její ochota držet určité množství peněz. Pokud by banka emitovala větší množství peněz, než to, které je veřejnost ochotna držet, peníze by se jí vrátily. Vracení nadměrné emise bankovek by mělo za následek určité ztráty.

Oboustranně výhodné by pro banky bylo vzájemné přijímání bankovek. Banky by přijímaly od svých klientů bankovky a šeky ostatních bank. Poptávka po bankovkách

a depozitech jiných bank vzroste, protože veřejnost začne více využívat tato finanční aktiva.

Z tohoto důvodu by bylo nutné založit centrální zúčtovací centrum. Banky by prostřednictvím zúčtovacího centra prováděly zúčtování svých pohledávek a závazků. Tyto transakce by byly prováděny dle pravidel, v předem dohodnutých termínech a v předem dohodnuté měně. Banky by zde vracely bankovky a šeky vydané jinými bankami a přijímaly by své vlastní. Prostřednictvím zúčtovacího centra by se bankám vracela jejich nadměrná emise.

Jak jsem již zmiňovala výše, objevila-li by se v systému svobodného bankovníctví krize, mohla by být vyřešena v rámci zúčtovacího centra mezi bankami. Toto centrum by poté mohlo rozhodovat o případném poskytnutí pomoci bankám. Vše by se v rámci členských bank muselo uskutečňovat dle předem stanovených pravidel. Zdravé banky by tím získaly podporu zúčtovacího centra a nezdravé banky by byly nuceny ukončit činnost.

3 Měnový standard. Může zlato plnit funkci měnového standardu?

„Když země opustí zlatý standard a přejde na standard nekrytých peněz, dojde k rozmnožení počtu „peněz“. Vedle komoditních peněz (zlata a stříbra) najdeme najednou nezávislé peníze, jejichž množství řídí dle svého uvážení jednotlivé vlády.“ (Rothbard, 2001, s. 81)

Mezi všemi měnami na svobodném trhu vznikne určitý směnný kurz. Směnný kurz mezi měnami je určován nabídkou a poptávkou po nich. Pokud by se měna změnila ze zlaté na papírovou měnu – nekrytou měnu, došlo by k poklesu důvěry v její stabilitu a kvalitu a tím by byl vyvolán pokles poptávky po této papírové měně. Množství papírové měny by bylo vyšší než původní zlaté krytí a tím by docházelo k inflaci.

Z historie víme, že dominantním kovem bylo zlato i stříbro. Zlato začalo nad stříbrem dominovat a to hlavně díky tomu, že vláda stanovila pevně daný kurz, ve kterém oba dva kovy vykupovala. Tento poměr se lišil od tržních cen. Zlato je v současné době stále užitečné. Dříve společně se stříbrem bylo prostředkem směny. Jeho výhoda spočívá i v tom, že se lze přesvědčit o jeho pravosti a má stále svou hodnotu.

Zlatý standard se v současné době neužívá, má však své zastánce a těmi jsou hlavně ekonomové rakouské školy. Měny, které by měly zlatné krytí, by zabraňovaly inflaci. Díky zlatému standardu by bylo regulováno množství peněz v oběhu, do oběhu by nemohlo být dáno neomezené množství peněz. Jako hlavní cíl zlatého standardu je právě předcházení inflačního zvyšování množství peněz v oběhu.

„Jestliže si přejeme, aby soukromé podnikání a tržní ekonomika přežily, pak nemáme jinou možnost než odstranit vládní peněžní monopol a národní měnové systémy a nahradit je svobodnou konkurencí mezi soukromými emitujícími bankami. Zatím nikdy nenastala situace, aby bylo řízení peněžní nabídky v rukou institucí, jejichž jediným a výlučným cílem je nabízet veřejnosti měnu, kterou si přeje a kterou si vybírá mezi několika nabízenými druhy, a jejichž existence je současně životně závislá na tom, zda se jim podaří dostát vyvolanému očekávání.“ (Hayek, 1999, s. 151)

„Otázka měnového standardu v systému svobodného bankovníctví je otázkou preferencí veřejnosti.“ (Janeček, 1999, s. 38)

Cílem svobodného bankovníctví a soukromých peněz je nechat na svobodném trhu vzniknout takové měny, ve které by měla veřejnost důvěru. Nemuselo by se jednat o formu zlatého krytí peněz, v konkurenci by mohl obstát i jiný měnový standard. Takový, který by na trhu obstál, a ve který by měla veřejnost důvěru. Mnozí se domnívají, že by zlato zvítězilo nad všemi ostatními možnostmi a alternativami. Měnovým standardem by se však mohly stát i jiné kovy, např. stříbro, akcie, zahraniční měna nebo jakákoliv jiná měna. Hlavní myšlenkou stále zůstává zrušení vládního peněžního monopolu a jeho nahrazení soukromými emitenty. Vlády stále mají velký zájem o to, mít výlučné právo na emisi peněz. Avšak kontrolovaná emise papírových peněz ve svobodném bankovníctví by dokázala udržet jejich hodnotu i důvěru veřejnosti.

„Pokud jsou peníze řízeny vládou, je přes všechny své nedokonalosti jediným přijatelným stabilním systémem zlatý standard. Je ovšem mnohem lepší peníze z rukou vlády úplně vyjmout.“ (Hayek, 1999, s. 159)

„Politici vždy a všude budou usilovat o znehodnocení měny, když bude existovat možnost k tomu emitenty měny přinutit.“ (Šíma, 1999, s. 24)

Svobodný trh umožňuje vytvoření určitého řádu. Sám trh by rozhodl o tom, který kov by byl používán jako účetní jednotka. Pokud by se účetní jednotkou stalo zlato, všechny operace by byly vyjadřovány ve zlatě a stříbro by se směňovalo za pohyblivou cenu.

A jaký měnový standard by si svobodný trh zvolil? Pokud by trhu bylo umožněno svobodně fungovat, tedy tak, aby měnový standard nebyl vybrán pomocí státního nařízení, mohl by si zvolit za své peníze zlato – zlatý standard, nebo stříbro – stříbrný standard, více pravděpodobné by však bylo, že by si zvolil oba tyto kovy.

4 Hayek a jeho pojetí svobodných peněz

Odpůrce centrálních bank, nositel Nobelovy ceny za ekonomii prezentoval ve své knize Soukromé peníze: Potřebujeme centrální banku?, jak by mohl fungovat svobodný trh peněz.

Hned v úvodu knihy Hayek představuje praktický návrh pro blízkou budoucnost. Jde o vznik navzájem si konkurujících bank, které by emitovaly svou vlastní měnu. *„Členské země Společného vnitřního trhu, pokud možno společně s neutrálními zeměmi v Evropě (později včetně zemí Severní Ameriky) by se zavázaly mezistátní dohodou odbourat veškeré překážky, které stojí v cestě volnému používání ostatních měn členských zemí na území jiných členských států (a to včetně zlatých mincí) a uvolnit bankovní podnikání pro každou instituci legálně ustavenou na území jakéhokoli členského státu.“* (Hayek, 1999, s. 25)

S tímto návrhem by přišla odstranění všech omezení devizových operací i regulací pohybů peněz mezi jednotlivými zeměmi. Došlo by ke konkurenčnímu boji mezi emitenty peněz a to by znamenalo možnost volby v oblasti peněz. Vyvíjený tlak mezi emitenty měn by zajišťoval kupní sílu emitované měny. Nedochovalo by ke znehodnocování a nekontrolovatelnému tisknutí dalších bankovek.

Hayek by velice uvítal, kdyby byla vláda zbavena svého dosavadního monopolu v oblasti emise peněz. Díky konkurenčnímu prostředí, médiích podílejících se na zveřejňování informací o aktuálních kurzech měn a o jejich kupní síle by si veřejnost vytvořila důvěru v danou měnu a měla by snahu si ji v této podobě dále udržet. Jedním ze znaků kvality měny by byla jistota její stability. Ta by byla udržována díky tzv. emisní politice. Je nutné, aby emitující banka sledovala a kontrolovala množství peněz v oběhu. Prodejem či nákupem své měny nebo snížením či zvýšením aktivity na úvěrovém trhu by banka regulovala množství své měny v oběhu. Opět zde platí, že je to konkurence, která se stará o stabilitu a neznehodnocování bankovek, *„Lidé dnes věří, že jakákoli banka, v zájmu uchování svých obchodů, řídí své záležitosti tak, aby byla schopna kdykoliv vyměnit vložená deposita za peníze, přestože vědí, že banky v daném okamžiku nedisponují dostatečným množstvím peněz k vyplacení všech klientů naráz.“* (Hayek, 1999, s. 56).

Hayek nevidí problém v existenci několika druhů měn. Ve své knize uvádí příklad z rakouského pohraničního města, kde *„obchodníci a většina dalších*

podnikatelů bez problémů akceptují německé marky stejně tak jako rakouské šilinky. Pouze zákonné důvody brání německým bankám v Salzburgu provádět v německých markách stejné operace, jakými se zabývají banky 16 km odsud na německé straně hranice. To samé platí o dalších stovkách turistických center v Rakousku navštěvovaných převážně německými turisty.“ (Hayek, 1999, s. 64)

Tento příklad sice v dnešní době již není aktuální a to z důvodu existence jednotné měny Euro u obou zmiňovaných zemí, ale pro představu bezproblémové existence více měn v rámci jedné komunity je postačující. Při existenci několika měn by veřejnost stála před rozhodnutím, která z měn je ta lepší a kterou si tedy vybrat. Jako řešení Hayek nabízí čtyři způsoby, které by rozhodnutí ovlivnily: *„hotovostní nákupy statků a služeb, držba rezerv pro budoucí využití, splácení odložených částek z kontraktů a jako účetní jednotku.“ (Hayek, 1999, s. 78)*

V tomto případě by byla před veřejností otázka volby, kterou měnu si pro danou transakci vybrat. Vždy by upřednostňovali tu měnu, která by byla v danou chvíli pro danou transakci výhodnější, tzn. například pro splácení dluhů by volba padla na měnu znehodnocující, pro vytváření rezerv naopak pro měnu nejstabilnější. Cílem se v tomto případě stává vytvoření dlouhodobě stabilní měny.

K problematice krytí peněz zlatem se Hayek vyjadřuje o zlatě jako o „vratké kotvě“. *„Ačkoli zlato působí jako kotva – a jakákoli kotva je lepší než peníze ponechané zásahům vlády – je kotvou velmi vratkou, která by zcela jistě nevydržela napětí, pokud by se většina zemí pokusila ustavit svůj vlastní zlatý standard. Není pro to dostatečné množství zlata.“ (Hayek, 1999, s. 126)*

U otázky inflace a deflace Hayek uvádí, že v případě volné konkurence několika měn by nebylo vytvořeno prostředí pro její vznik. *„Pokud by byla umožněna volná konkurence mezi několika emitenty různých měn bez zásahů vlády, pak by za normálních okolností nemohlo dojít ani k všeobecnému růstu, ani k všeobecnému poklesu cenové hladiny. Vždy bude existovat jeden nebo více emitentů, kteří budou považovat za výhodné regulovat nabídku svých měn tak, aby udrželi jejich hodnotu konstantní ve smyslu agregátní ceny souboru nejpoužívanějších komodit.“ (Hayek, 1999, s. 110)*

Ospravedlňující se vládní tvrzení, že inflace je vyvolávána růstem nákladů, jsou chybné. Něco, jako je tzv. „náklady tlačená“ inflace neexistuje. Vyšší ceny ropy či vyšší

mzdy nedávají možnost vzniku zvýšení agregátních cen všech statků, „*pokud kupující nezískají větší množství peněz k jejich nákupu*“ (Hayek, 1999, s. 110), z tohoto důvodu je tato inflace způsobena vládou a růstem množství peněz.

Co říci na závěr? Nepřísluší mi hodnotit Hayekovy názory. Jeho představa o fungování bankovního systému by předpokládala značně radikální změnu, se kterou ne všichni souhlasí. V některých bodech mi přijde jeho koncept neuskutečnitelný. Už jen z toho důvodu, že opravdu svobodný svět peněz bez zásahu států či vlád se ve svém historickém vývoji nikde nevyskytoval.

5 Model stability svobodného bankovníctví

V následující kapitole uvedu model svobodného bankovníctví. Systém svobodného bankovníctví nepředpokládá existenci centrální banky. Aby v tomto systému byla zachována rovnováha, musí být stanovena určitá regulační pravidla. Z těchto pravidel se odvíjí zájem jednotlivých bank. Emitující banka usiluje o udržování omezeného oběhu peněz.

Model, který nyní představím, vychází z knihy prof. Lawrence H. Whitea *Free Banking in Britain*.

5.1 Emitující banka

Tab. č. 1: Účetní rozvaha emitující banky

Aktiva	Pasiva
S drahé kovy (Specie)	N bankovky (Notes)
B účty (Bills)	D deviza (Deposits)
	K vlastní kapitál (Equiry capital)

Zdroj: White, 1995, s. 3

V tabulce č. 1 představuji banku, která obchoduje se dvěma druhy aktiv – zlaté nebo stříbrné mince a obchodní směnky. Jako pasiva uvádím bankovky, vlastní kapitál a depozita. Bankovky a depozita jejich majitelé mohou směňovat za drahé kovy.

Z následujícího vzorce je zřejmé, že v podvojném účetnictví se aktiva musí rovnat pasivům, tj. aktiva se rovnají sumě závazků plus hodnotě majetku.

$$S + B = N + D + K \quad (1)$$

Z hlediska účetního omezení bereme v úvahu, že banka nemůže poskytovat více úvěrů, dokud nezíská buď vkladatele nebo držitele bankovek, nebo zredukuje své rezervy drahých kovů. Zisk většího objemu úročených aktiv znamená pro banku sice větší hrubý příjem, ale zároveň musí banka počítat i s náklady, se kterými je zisk aktiv spojen.

Všechny náklady, tj. provozní náklady, náklady likvidity a úrokové náklady banka platí majitelům depozit.

Funkce očekávaného zisku banky:

$$\pi = r_b B - r_d D - C - L \quad (2)$$

kde: π = předpokládaný zisk,

r_b = úroková míra z účtů,

r_d = úroková míra z depozit,

C = celkové provozní náklady,

L = očekávané náklady likvidity.

Úrokové míry r_b a r_d jsou neměnné s ohledem na množství účtů a získaných depozit.

Celkové provozní náklady jsou dvakrát derivovatelnou funkcí:

$$C = f(S, B, N, D) \quad (3)$$

Likvidní náklady jsou výlohy, které banka musí vést v případě hrozícího vyčerpání kovových peněz. Očekávanou nákladovou likviditu vyjádříme funkcí $L = g(S, N, D)$, ta má specifickou formu:

$$L = \int_S^{\infty} p(X - S) \phi(X/N, D) dX \quad (4)$$

kde: p = procentní náklady na přizpůsobení při hrozícím nedostatku drahých kovů, pro jednoduchost předpokládáme konstantní výši,

X = výlohy drahých kovů za určité období,

$\phi(X/N, D)$ = funkce hustoty pravděpodobnosti X , podmíněna N a D .

Předpokládané náklady likvidity s růstem drahých kovů S klesají (N a D jsou konstantní). Stejně platí, že náklady likvidity se zvyšují se zvyšováním N nebo D (S je konstantní). Pro banku je hrozbou, že čím vyšší je objem bankovek a depozit, tím výběry za dané období převýší úroveň rezervy.

Pro variabilní proměnné platí:

$$L_S < 0, \quad L_N > 0, \quad L_D > 0 \quad (5)$$

Pokud chceme, aby banka maximalizovala zisk, odvodíme výši jednotlivých proměnných pomocí Lagrangeovi funkce:

$$\pi(S, B, N, D, \bar{K}) = r_b B - r_d D - C - L + \lambda(\bar{K} - S - B + N + D)$$

$$\pi_S = -C_S - L_S - \lambda = 0$$

$$\pi_B = r_b - C_B - \lambda = 0$$

$$\pi_N = -C_N - L_N + \lambda = 0$$

$$\pi_D = -r_d - C_D - L_D + \lambda = 0$$

$$\pi_\lambda = \bar{K} - S - B + N + D = 0$$

tudíž

$$r_b - C_B = -C_S - L_S = C_N + L_N = r_d + C_D - L_D$$

Interpretace výsledků:

$$r_b - C_B = -C_S - L_S \quad (6)$$

Rovnost (6) říká, že čistý výnos z dlužních úpisů je roven meznímu užítku z držby drahých kovů.

$$r_b - C_B = C_N + L_N \quad (7)$$

Rovnost (7) vyjadřuje, že se čistý mezní příjem z držby dlužních úpisů rovná mezním provozním nákladům a mezním očekávaným nákladům likvidity pro udržení bankovek v oběhu.

$$r_b - C_B = r_d + C_D + L_D \quad (8)$$

Rovnost (8) podobně říká, že mezní čistý příjem z držby dlužních úpisů se rovná součtu vyplacených úroků z depozit, provozním nákladům a nákladům likvidity.

$$-C_S - L_S = C_N + L_N \quad (9)$$

Rovnost (9) říká, že mezní užitek z držby drahých kovů se rovná mezním nákladům pro udržení bankovek v oběhu. Rostoucí mezní náklady na udržení bankovek v oběhu stanovují limit pro banky za účelem výhodně uskutečnit nákup drahých kovů za svoje bankovky.

$$-C_S - L_S = r_d + C_D + L_D \quad (10)$$

Rovnost (10) udává čistý mezní užitek z držby drahých kovů, který se musí rovnat celkovým mezním nákladům, které se získají prostřednictvím zvýšené zásoby depozit.

$$C_N + L_N = r_d + C_D + L_D \quad (11)$$

Rovnost (11) vyjadřuje, že mezní náklady na rozšíření bankovních aktiv pomocí emise peněz se musí rovnat mezním nákladům na rozšíření bankovních aktiv prostřednictvím expanze depozit.

Jak jsem již uváděla, tyto rovnosti nám udávají situaci, kdy banka maximalizuje svůj zisk. K tomuto dochází v bodě zvratu. Banka, která chce dosáhnout maximalizace zisku, by neměla za hranici bodu zvratu emitovat další své bankovky.

5.2 Udržení bankovek v oběhu

Velmi důležité jsou náklady spojené s udržením bankovek v oběhu. Banka vytiskne bankovky a zahájí jejich oběh, zároveň musí zajistit jejich oběh v konkurenčním prostředí. Konkurenční prostředí dává veřejnosti možnost volby, a každý emitent musí vynaložit prostředky na to, aby na svou značku bankovek nalákal některou ze skupin veřejnosti.

Aby banka uspěla v konkurenčním boji, musela by poskytovat své klientele nabídku speciálních služeb a reklamu. Příkladem speciální služby by mohlo být např. prodloužení provozních hodin, zvýšení počtu pokladen, zakládání dalších poboček.

Dalším předpokladem je veřejná důvěra v emitenta bankovek. Na trhu se udrží pouze ti, kteří přesvědčí veřejnost o tom, že jejich bankovky jsou nejkvalitnější, tzn., že jsou směnitelné za drahé kovy i v případě krachu či problému banky s likviditou.

Aby banka podpořila svou důvěru u klientů, měla by investovat do rozvoje politiky proti falšování bankovek. Své bankovky by emitující banka opatřila ochrannými nápisy, vodoznakem a dalšími ochrannými prvky.

5.3 Rovnováha v systému svobodného bankovníctví

Nyní si ukážeme rovnováhu systému jako celku. Pomocí peněžního multiplikátoru vyvodíme stav mezi peněžní zásobou a měnovou bází. Cílem je ukázat, že v delším časovém úseku jsou nominální veličiny v komparativně statickém modelu

svobodného bankovníctví určovány stejným způsobem jako v systému centrálního bankovníctví.

Uvažujeme, že svobodné bankovníctví má mnoho emitentů směnitelných měn, tak jako systém nekrytých bankovek má mnoho emitentů převoditelných vkladů. Svobodný bankovní systém se liší v tom, že bankéři si sami určují minimální výši rezerv, kterou budou držet.

Předpokládaná banka, která vystupuje v malé otevřené ekonomice, disponuje fixními směnnými kurzy. Tyto směnné kurzy vyplývají ze zlatého standardu. V centrálním bankovníctví měnová báze určuje množství peněz v oběhu, v systému svobodného bankovníctví množství peněz v oběhu určuje množství drahých kovů. Z našeho ekonomického modelu plyne, že neexistuje žádná centrální autorita, která by určovala výši měnové báze.

Definujeme peněžní zásobu:

$$C_p = S_p + N_p^1 + N_p^2 + \dots + N_p^m$$

kde: C_p = peněžní zásoba v držení veřejnosti

S_p = zásoba mincí drahých kovů v držení veřejnosti

N_p^i = zásoba bankovek i-té banky v držení veřejnosti

Měnovou bázi definujeme jako

$$S = S_p + S_1 + S_2 + \dots + S_m$$

kde: S = měnová báze

S_i = zásoba mincí drahých kovů držená i-tou bankou

pak

$$\frac{C_p}{S} = \frac{S_p + N_p^1 + N_p^2 + \dots + N_p^m}{S_p + S_1 + S_2 + \dots + S_m}$$

Vydělením čitatele i jmenovatele N_p^1 , kde $N_p = \sum_i N_p^i$, dostaneme:

$$\frac{C_p}{S} = \frac{S_p/N_p + 1}{S_p/N_p + S_1/N_p^1 * [N_p^1/N_p] + S_2/N_p^2 * [N_p^2/N_p] + \dots + S_m/N_p^m * [N_p^m/N_p]}$$

(12)

Poměr C_p peněžní zásoby k měnové bázi S závisí na poměru kovových peněz a bankovek, které jsou v držení veřejnosti $[S_p/N_p]$ a na různých poměrech rezerv drahých kovů ve vztahu k bankovkám, které jsou v oběhu. Ty drží emitující banky $[S_i/N_p^i]$. Váhy jsou dány podílem na celkovém objemu bankovek v oběhu $[N_p^i/N_p]$.

Rovnice (12) sama o sobě nevyjadřuje zatím žádnou teorii ekonomického chování. Vyvineme behaviorální teorii kolem rovnice za předpokladu, že pro veřejnost existuje konkrétní požadovaný poměr drahých kovů k bankovkám. Za předpokladu, že skutečný poměr je nižší než požadovaný, bude veřejnost bankovky emitujících bank směňovat na drahé kovy. V opačném případě, kdyby byl tento poměr vysoký, veřejnost by drahé kovy vyměnila za bankovky emitujících bank. Zároveň předpokládáme, že banka si udržuje zásobu drahých kovů a bankovek v oběhu v takovém poměru, který chce držet. Veřejnost nastavuje držení bankovek svým potřebám, proto podíl jednotlivých emitujících bank na celkovém objemu bankovek v oběhu povede k přizpůsobení se specifickým podílům, které si přeje veřejnost. Následně se zaměřím na zkoumání mechanismů v tomto posledním případě.

Abychom odvodili rovnováhu bankovního systému jako celku ve svobodném bankovníctví, budeme předpokládat malou otevřenou ekonomiku s fixními směnnými kurzy. Dalším předpokladem pro nás bude tvrzení, že bazické peníze jsou zlaté a stříbrné mince v rámci celé světové ekonomiky. Tyto drahé kovy jsou svobodně importovány a exportovány, což nebude mít vliv na kupní sílu těchto kovů v rámci celosvětové ekonomiky. Následkem meziregionálních toků drahých kovů bude přizpůsobování aktuální měnové báze regionu rovnovážné měnové bázi v souladu s novým přístupem k platební bilanci. Kupní síla peněz je v našem případě dána exogenně. Kupní síla peněz zároveň závisí na jejich kupní síle na světovém trhu a veřejné poptávce po penězích, které vyjadřují nominální peněžní zásobu. Peněžní zásoba C_p je exogenně určená proměnná. Změny reálných peněžních zůstatků povedou za jinak stejných podmínek ke změnám v měnové bázi přes inverzní proces peněžního multiplikátoru toku drahých kovů.

Inflace nebo deflace bude určena kupní silou peněz, která bude záviset na světové kupní síle zlata (při zlatém standardu). Pokud nastane situace, že kupní síla zlata bude mít tendenci padat, protože světové zásoby zlata budou větší než poptávka po zlatě při existující kupní síle, poroste poptávka po nominálních peněžních statcích C_p .

Nedojde-li ke změnám poměrů, budou banky držet nadbytečné zlato jako své rezervy a veřejnost jako drahé kovy.

Rovnice (12) za předpokladu C_p konstantní, stanovuje následující:

$$S_p/N_p \text{ stoupá, } S \text{ stoupá, za předpokladu, že } \sum S_i/N_p < 1 \quad (13)$$

$$S_i/N_p \text{ stoupá, } S \text{ stoupá} \quad (14)$$

N_p^i/N_p stoupá, S stoupá, klesá nebo zůstává konstantní, jestliže

$$S_i/N_p^i (\Delta N_p^i) \{<, >, =\} \sum [S_j/N_p^j (\Delta N_p^j)] \quad (15)$$

Výrok (13) a (14) představuje situaci, kde se veřejnost dožaduje vlastnit větší podíl peněz ve formě drahých kovů než v bankovkách. Banky chtějí mít větší podíl drahých kovů jako rezerv vůči emitovaným bankovkám.

Výrok (15) říká, že navyšuje-li se procentní podíl bankovek v oběhu konkrétní banky, vzniká tendence růstu počtu drahých kovů tehdy, je-li výše minimálních rezerv banky vyšší než vážený průměrný podíl rezerv jiných bank, jejichž podíl na trhu klesá. Toto tvrzení platí i v opačném případě.

Z uvedených výroků vyplývá, že systém svobodného bankovníctví funguje na zlatém standardu. Tento princip fungování je podobný jako v systému centrálního bankovníctví, ovšem rozdíl je v tom, že měnová báze je v centrálním bankovníctví řízena centrální autoritou, ale ve svobodném bankovníctví je měnová báze exogenní proměnnou.

5.4 Regulační mechanismy

Představíme si banku A, která vystupuje v daném regionu s dalšími bankami. Tyto banky si uznávají své bankovky a směňují je v zúčtovacím centru. Zásoba bankovek jednotlivých bank odpovídá požadavkům veřejnosti a veřejnost nemění svou poptávku po bankovkách u jednotlivých bank.

Jak může vzniknout nadbytečná zásoba bankovek v oběhu banky A? Jednou z možností je situace, kdy banka A emituje další množství bankovek, aniž by si to veřejnost žádala. Druhá situace nastane tehdy, klesne-li poptávka veřejnosti po držbě bankovek banky A.

Jestliže nastane v systému svobodného bankovníctví situace, kdy se klienti banky A potřebují zbavit nadbytečného množství jejich bankovek, mají tři možnosti:

- na přepážce emitující banky smění bankovky za drahé kovy;
- u jakékoli jiné banky mohou vložit bankovky na úročený depozitní účet;
- ponechají si bankovky v zásobě na nákup dalšího zboží případně služeb ve svém regionu.

5.4.1 Směna za drahé kovy

Pokud klienti začnou směňovat bankovky za drahé kovy, dojde k odlivu nadbytečných bankovek. Tímto emitující banka začne ztrácet rezervy ve drahých kovech. Tento způsob je ale méně pravděpodobný, protože v systému svobodného bankovníctví si banky vzájemně svoje bankovky uznávají. Za častější situaci lze považovat možnost, kdy si klient bankovky banky A uloží u své banky, aby si mohl vybrat část svých peněz.

5.4.2 Uložení bankovek na depozitní účet

Banka, která přijímá nadbytečné bankovky banky A není bankou emitující. Prostřednictvím zúčtovacího centra se emitující bance vrátí zpět její nadbytečná emise bankovek. Banky přijímají bankovky a šeky jiných bank, v pravidelných intervalech provádí jejich zúčtování. Při zúčtování utrpí nadměrně emitující banka A ztráty svých rezerv v drahých kovech. Konzervativním bankám naopak tyto rezervy vzrostou, jelikož se zúčtování mezi bankami provádí v předem dohodnuté měně – drahých kovech.

K okamžitému odlivu drahých kovů banky A nedojde v případě, kdy klienti uloží nadměrně emitované bankovky právě u banky A. Když bude mít banka A větší objem bankovek a depozit a zásoby drahých kovů budou neměnné, začne jí klesat poměr rezerv vzhledem k celkové peněžní zásobě.

5.4.3 Držba a útrata bankovek

Jestliže si klienti podrží bankovky v zásobě s úmyslem nákupu zboží nebo služby, pak se nadměrně emitované bankovky bezprostředně bance A nevrátí. Bankovky zůstanou v oběhu a klienti tak začnou vytvářet tlak na růst cen v regionu. Při změně preferencí klientů se nadměrně emitované bankovky mohou vrátit zpět bance A, a to prostřednictvím směny za drahé kovy, nebo uložením na depozitní účet.

Do určité míry může přebytek zásoby bankovek přinést zvýšení výdajů na dovážené zboží a služby mimo region. V daném regionu s rostoucí útratou za dovážené

zboží a služby poroste deficit výkonové bilance. Protože provinční bankovky mimo region nejsou přijímány, musí být tento deficit uhrazen platbami v drahých kovech. Provinční banky dočasně utrpí ztrátu drahých kovů. Pokud nedojde ke změnám preferencí, ztráta nebude permanentní, ale pouze přechodná.

5.5 Ztráta rezerv

Závěrem lze říci, že v systému svobodného bankovníctví bude příliš emitující banka A dříve či později potrestána ztrátou svých rezerv. Ve všech třech případech se ve své podstatě nadbytečná emise banky A vrací, ať už jako přímá směna za drahé kovy, či jako vklad na depozitní účet.

Pokud je banka A v rovnováze, maximalizuje zisk, jakmile dojde ke snižování objemu rezerv, banka se vystavuje vysokému riziku, které vede k vyčerpání rezerv likvidity. Důsledkem této situace je neplnění závazků, které má banka vůči držitelům bankovek a majitelům depozit. Aby banka A obnovila svou počáteční rovnováhu, musí přistoupit na restriktivní politiku. Nabízejí se dvě možnosti. Buďto bude mít banka čisté pohledávky vůči ostatním členům zúčtovacího centra, nebo prodá část svých aktiv. Za utržené peníze by mohla realizovat nákup drahých kovů. Jakmile banka A z trhu odčerpá přebytečnou peněžní zásobu, začne klesat cenová hladina, veřejnost sníží svou poptávku po dováženém zboží, region zažije příliv drahých kovů a tím se systém dostane do rovnováhy.

6 Svobodné bankovníctví ve Skotsku

Skotsko v 18. století zaznamenalo značný hospodářský rozmach, rozvíjely se měnové, úvěrové a bankovní instituce. V této době se ve Skotsku neprováděla ani monetární politika, ani neexistovala instituce podobná centrální bance. Svobodu v podnikání omezovala jen drobná opatření. Z roku 1765 to byl zákaz emise bankovek pod 1 libru, používání opčních klauzulí a skutečnost, že vlastníci bank museli ručit za své závazky. Tato opatření byla spíše politického charakteru a nijak výrazně neovlivňovala konkurenční charakter bankovníctví. Protože měl skotský systém pevnou stabilitu, byl i širokou veřejností podporován.

Skotské banky se dělily do třech základních skupin:

- privilegované banky (chartered banks) – nakonec existovaly tři,
- provinční banky (provincial banks), banky ve formě akciových společností (joint – stock banks) a soukromé emitující banky (private banks of issue),
- soukromé neemitující banky (non – issuing private banks).

Tato kapitola vychází z knihy prof. Lawrence H. Whitea *Free Banking in Britain* a pokusím se v ní stručně vystihnout systém svobodného bankovníctví 18. století.

6.1 Rozmach Skotska a zakládání bank

Od počátku 18. století se ve Skotsku rozvíjelo hlavně zemědělství, obchod s tabákem a Skotsko se stávalo průmyslovou zemí, přestože nemělo výrazné přírodní bohatství. Rychle se rozvíjel bavlnářský průmysl, výroba železa, stavba lodí. Jedním z důvodů, proč se Skotsko stává zemí s tak rychlým nástupem hospodářského rozmachu je tehdejší bankovní systém – systém svobodného bankovníctví.

V roce 1695 skotský parlament zakládá Bank of Scotland. Tato banka získala monopol na bankovní služby a emisi bankovek na dobu 21 let. Nejednalo se o státní instituci, ale o komerční banku, která poskytovala úvěry obchodníkům a odkupovala jejich směnky. Veřejnost uznávala její bankovky, čímž Bank of Scotland mohla zvyšovat objem poskytnutých úvěrů. Do obchodování Bank of Scotland vláda nezasahovala, nekladla žádná pravidla.

Vlivem politické nestability, ke které došlo v roce 1688 z důvodu svržení Stuartovců a dosazením Viléma III. Oranžského, byl britským parlamentem v roce 1727 vydán zákon, který bance Royal Bank of Scotland, jako druhé, udělil veškerá privilegia. Mezi oběma bankami došlo k boji o prvenství na trhu.

6.2 Konkurence bank a opční klauzule

Soupeření mezi oběma bankami začalo dnem, kdy Royal Bank of Scotland „otevřela dveře“. Obě banky se nacházely v Edinburghu. Agenti obou bank druhé bance předkládali jejich bankovky a žádali jejich vyplacení v drahých kovech. V březnu 1728 byla Bank of Scotland donucena na několik týdnů k uzavření, odložila výplatu mincí a tím si získala potřebný čas k získání své hotovosti. Musela si nechat předčasně splatit půjčky a navýšit základní jmění o 10 %. Toto bylo již třetí pozastavení Bank of Scotland.

Roku 1704 se Bank of Scotland dostala do potíží díky zvěstem o hrozícím zhodnocení mincí – zlata. Banka díky hromadným výběrům zlatých mincí svými klienty musela odložit výplaty mincí po dobu čtyř měsíců. Banka nebyla insolventní, jen její aktiva nebyla likvidní. V době pozastavení výplaty mincí banka svým klientům garantovala zaplacení 5% úroku za celou dobu odložení výplaty. V roce 1715, v době kdy docházelo k občanským nepokojům, Bank of Scotland opět odložila výplatu a to po dobu osmi měsíců. Jak jsem již uváděla o několik řádek výše, tato situace se znovu objevila roku 1728.

Předkládání bankovek jedné banky bance druhé za účelem proplacení, vedlo k většímu a pravidelnému oběhu bankovek a přispělo k vzniku centrálního zúčtovacího centra pro bankovky a šeky.

Royal Bank využila příležitosti, tj. svého postavení jakožto „vítěze“ k tomu, aby v době pozastavení Bank of Scotland dala do oběhu větší množství svých bankovek. V době pozastavení směnitelnosti bankovek Bank of Scotland bylo navrženo sloučení obou dvou bank. Ani jedna ze stran ovšem nebyla schopna dosáhnout dohody o ohodnocení akcií Bank of Scotland, a tak se na návrh o sloučení nepřistoupilo. V této době podal věřitel Bank of Scotlad na banku žalobu za neplnění práva na výplatu svých mincí. Po dlouhých soudních tahanicích se věřitelé domohli svého práva „adekvátní péče“ v případě odložení výplaty nebo okamžité výplaty svých mincí – práva, které bance udělovala zakládací listina Bank of Scotland.

Roku 1730 se Bank of Scotland rozhodla zavést opční klauzuli do závazku, vytištěnou na svých bankovkách. Jednolibrová bankovka slibovala držiteli: jedna libra šterlinků na požádání, nebo možnost opce jedna libra a šestipence od podání žádosti po uplynutí šesti měsíců. Roční úroková sazba v případě zpoždění byla 5 %. Bank of Scotland nebyla nucena opci použít, díky tomu byly její bankovky směnitelné za drahé kovy téměř kdykoliv.

6.3 Inovace bank

Konkurenční situace mezi dvěma bankami začala veřejnosti přinášet prospěch. V roce 1728 Royal Bank zavedla „cash credit account“, dnes známý jako kontokorentní účet. Klient, který žádal o tento účet, musel dokládat svou solventnost. Pro založení tohoto účtu potřeboval dvě důvěryhodné osoby, které se svým podpisem zavazovaly, že v případě nesolventnosti klienta uhradí všechny jeho závazky. Po otevření účtu klient mohl čerpat z úvěru jakoukoliv částku pro osobní nebo obchodní účely. Úroky si banka účtovala pouze z nesplacené částky. Kontokorentní systém bance zvýšil množství bankovek v oběhu. Umožňoval klientům získat úvěr levněji – nižší transakční náklady, a tím se jim naskytla možnost financování projektů, které by jinak neuskutečnili.

Bank of Scotland zavedla kontokorentní účty roku 1729. Po roce 1731 začala Bank of Scotland připisovat úroky pravidelně, přilákala tím vklady depozit. Tyto i všechny další inovace byly přirozeným výsledkem boje mezi oběma bankami.

Konkurence měla výrazný dopad na zisky Bank of Scotland. V době mezi lety 1696 a 1728 vlastníci dostali vyplaceny dividendy v rozsahu 0 % až 30 % dle jejich podílu, v průměru 15,5 %. Od roku 1729 až 1743 se dividendy pohybovaly v rozmezí od 3,75 % do 6,25 %, průměrně 5 %.

Postupem času a vzhledem ke všem událostem, jednou z hlavních bylo založení Royal Bank roku 1727, Bank of Scotland přichází o svůj monopol v oblasti bankovních služeb a emise bankovek. Díky konkurenčnímu boji s Royal Bank přichází o značnou část svých monopolních zisků.

Vedle úvěrů jištěných nemovitostmi a úvěrů jištěných ručiteli bylo zavedení kontokorentních úvěrů skutečně významnou inovací. Různí autoři se zde shodují, že vznik kontokorentních úvěrů mělo pro Skotsko velice pozitivní přínos.

6.4. Vznik soukromých bank

V 18. století se hlavně v Edinburghu začala objevovat řada soukromých bank. Neemitovaly své vlastní peníze, obchodovaly jen se směnkami a poskytovaly komerční úvěry. Bylo typické, že se ze soukromého obchodníka, který zprvu obchodoval jen se směnkami, postupem času stal soukromý bankéř, jehož hlavním příjmem se staly právě tyto obchody a následně mohl založit soukromou banku. Tyto malé soukromé banky neměly velký vliv na chod hospodářství, ale bylo pozoruhodné, že dokázaly vzniknout, což je dokladem toho, že byl možný volný vstup na trh.

Rivalita mezi oběma privilegovanými bankami dál pokračovala. Bank of Scotland roku 1749 uzavřela partnerství se společenstvím v Glasgow, a poskytla finanční prostředky pro založení Glasgow Ship Bank. Ta na oplátku slíbila podporu v oblasti oběhu bankovek Bank of Scotland. Konkurenčním způsobem, roku 1750, sponzorovala i Royal Bank vznik Glasgow Arms Bank. K velkému překvapení, obě dvě banky, Glasgow Ship Bank a Glasgow Arms Bank, začaly hned po svém vzniku vydávat své vlastní bankovky. V této době Bank of Scotland a Royal Bank mezi sebou ukončily konkurenční boje a začaly společně pracovat právě na oslabení postavení nově vzniklých bank. Rozhodly se stáhnout své úvěry z bank v Glasgow a zákazníkům, kteří používali nově vzniklé bankovky z bank z Glasgow, přestaly poskytovat úvěry. Od roku 1756 banky z Glasgow pracovaly na dohodě s bankami z Edinburghu o geografickém rozdělení trhu skotských bank. K dohodě banky však nedospěly a opět nastal konkurenční boj.

Roku 1747 byla založena jako akciová společnost Banking Company of Aberdeen. Emitovala velké množství svých bankovek, ty se jí ale v zápětí vrátily, nedisponovala dostatečnými rezervami v drahých kovech. Svou činnost byla nucena ukončit roku 1753. Díky tomuto byla roku 1765 zakázána opční klauzule.

Dalším významným okamžikem ve skotské historii svobodného bankovníctví bylo založení British Linen Company v roce 1746. Roku 1750 začala svým klientům vydávat bezúročné bankovky splatné na požádání. Rokem 1760 se začala výhradně věnovat bankovnímu obchodu, jako jedna z prvních založila síť svých poboček. Do roku 1793 měla 12 poboček a dalších 6 přibylo krátce poté. Jako výsledek této rozsáhlé sítě poboček byl fakt, že roku 1845 měla v oběhu největší množství bankovek. Z British Linen Company se přejmenovala na British Linen Bank a tímto vším nám opět ukázala

svobodu vstupu do bankovníctví. British Linen Company se stala v pořadí třetí privilegovanou bankou.

6.5 Bankovky a mince nízkých hodnot

V druhé polovině 18. století na trh vstoupilo několik nových bankovních společností. Banky začaly vydávat bankovky nižší hodnoty, které se používaly jako prostředek směny pro každodenní potřeby. Tyto bankovky byly přímo směnitelné za drahé kovy. Emitované bankovky nižší hodnoty neobsahovaly opční klauzuli, jen bankovky vyšší hodnoty ji obsahovaly. Royal Bank a British Linen Company opční klauzule poprvé použily roku 1762, ale bankovky hodnoty 20 a 10 šilinků je neobsahovaly. Malé banky začaly vydávat bankovky s hodnotou 5 šilinků a 1 šilink. Další obchodníci razili měděné mince s nízkou hodnotou. Vznik těchto mincí a bankovek nízké hodnoty byl důsledkem nedostatku drahých kovů. Veřejnosti se tento krok nelíbil a usilovala o zakázání emise těchto bankovek nízkých hodnot. Roku 1764 vláda zasáhla a o rok později došlo k zákazu emise bankovek nižší hodnoty než 1 libra a byly zakázány i opční klauzule.

Z tohoto zákona vyústila jakási bariéra vstupu nových malých bank na trh, přesto bylo bankovníctví ve Skotsku stále považováno za svobodné. Krátce po zavedení tohoto zákona začalo docházet ke slučování menších bank, např. ve městě Perth splynulo 5 bank do jedné.

Zákaz emise bankovek nižších než 1 libra se v průběhu času měnil. Výjimečně docházelo k povolení emise bankovek nižších než 1 libra, zejména mezi lety 1797 a 1821. Došlo k tomu z důvodu, že v této době v zemi chyběly drahé kovy, např. stříbro potřebné pro malé transakce.

6.6 Vznik zúčtovacího centra a krach Ayr Bank

Počet bank postupně stoupal. Z roku 1740, kdy ve Skotsku působilo 5 bank, se jejich počet do roku 1969 zvýšil na 32. S větším množstvím bank byla nutná potřeba zúčtovacího centra.

Bank of Scotland a Royal Bank of Scotland mezi sebou roku 1751 uzavřely dohodu o vzájemné výměně svých bankovek. Roku 1768 se na vzájemné výměně dohodly i Aberdeen a Perth United Bank and Companies. Výměna bankovek byla v zájmu všech zúčastněných stran. Docházelo tak k větší poptávce po bankovkách mezi

obchodníky, kteří se pohybovali mezi oběma městy. Perth United Banking Companies uzavřela dohodu i s Dundee Banking Company. Někteří provinční bankéři se zprvu k výměně bankovek připojit nechtěli, brzy však došli k názoru, že tato výměna je mnohem výhodnější a levnější, než nepravidelné žádosti o vyplacení bankovek v drahých kovech.

Ayr Bank již od svého vzniku roku 1769 uzavírala dohody a prováděla pravidelné výměny bankovek s několika provinčními bankami. Výměna byla uskutečňována v týdenních intervalech agenty z Edinburghu. K výměně bankovek s Ayr Bank se brzy přidala British Linen Company, roku 1771 se k výměně připojily i Bank of Scotland a Royal Bank of Scotland.

Po úpadku Ayr Bank došlo k velkému rozvoji zúčtovacího centra. Důvodem krachu Ayr Bank bylo nadměrné množství emitovaných bankovek, které se prostřednictvím zúčtovacího centra bance vracely. Banka se stala insolventní, své závazky se snažila vyrovnávat prostřednictvím vystavování cizích směnek londýnských bank. Okamžikem, kdy banka nebyla schopna dostát svých závazků vůči londýnským bankám, veřejnost v banku začala ztrácet důvěru. Roku 1772 byla nucena ukončit svou činnost. Likvidační závazky Ayr Bank činily: 300 000 liber v depozitech, 220 000 liber v bankovkách a 600 000 liber v cizích směnkách londýnských bank. Svým selháním způsobila problém všem, kteří byli s existencí Ayr Bank nějak propojeni. K zemi poslala 13 soukromých bank z Edinburghu, skotský bankovní systém jako takový svým krachem neohrozila. Banky, které díky zúčtovacímu centru nedržely velké množství bankovek a neměly za Ayr Bank nijak velké pohledávky, jednalo se o většinu všech velkých bank, nebyly jejím krachem ohroženy. Bank of Scotland a Royal Bank veřejnosti den před likvidací Ayr Bank oznámily, že budou přijímat bankovky právě zanikající banky. Výhody byly jasné. U veřejnosti tímto krokem vzbudily důvěru, přilákaly vkladatele a do oběhu dostaly větší množství svých bankovek. Potenciální náklady byly nízké díky jednomu z nejvýznamnějších rysů skotského svobodného bankovníctví, neomezenému ručení bankovních společníků. Za pohledávky Ayr Banky ručili velice bohatí pozemkoví vlastníci, jejichž jmění dalece převyšovalo dluhy banky. Z tohoto důvodu bylo akceptování bankovek Ayr Bank zcela bezrizikovou investicí. Ztráty Ayr Bank byly vyrovnány jejími 241 akcionáři.

Právě tato epizoda krachu Ayr Bank potvrdila užitečnost existence zúčtovacího centra. Pokud některá z bank emitovala nadbytečné množství peněz, byla donucena

k ukončení své činnosti. Zúčtovací centrum dohlíželo na množství nadbytečných peněz v oběhu. Výměna bankovek se začala uskutečňovat pravidelně. Banky zde vracely cizí bankovky a přijímaly své vlastní. Pokud některá z bank vydala nadměrné množství svých bankovek, svůj rozdíl musela vyrovnat. Pro vyrovnání rozdílů se používaly směnky vlastní, cizí směnky londýnských korespondenčních bank nebo drahé kovy. Členství v zúčtovacím centru se stalo prestižní záležitostí.

6.7 Vznik nových poboček

Po celém Skotsku vznikaly další provinční banky. Mnoho z nich disponovalo velkým množstvím svých agentů, kteří zajišťovali oběh jejich bankovek. Byli to soukromníci obchodující na svůj vlastní účet, kteří rozšiřovali oběh bankovek svého patrona. Na začátku roku 1810 byl skotský bankovní obchod rozdělen zejména mezi tři privilegované banky soustředěné v Edinburghu. Bank of Scotland založila několik poboček v dalších městech. Oproti tomu Royal Bank of Scotland měla dlouhou dobu jen jednu jedinou pobočku v Glasgow a využívala, tak jako spousta ostatních menších bank, služeb svých agentů. V bankovníctví dále podnikalo 31 menších bank.

Zákon nijak nerozlišoval provinční, akciové ani soukromé banky. Platilo pravidlo neomezené odpovědnosti. Soukromé a provinční banky byly založeny díky příspěvkům svých partnerů a jejich podíly nebyly volně převoditelné. Oproti tomu, banky v podobě akciových společností mohly vydávat omezené množství převoditelných akcií.

Počátkem roku 1810 byla jako akciová společnost založena Commercial Bank of Scotland s více než 650 akcionáři. Následkem byl konec malých soukromých bank, které do této doby poskytovaly služby především veřejnosti. Commercial Bank of Scotland se zaměřila právě na styk s veřejností a nechala se slyšet, že žádný soukromý bankéř nebude sedět v jejím představenstvu. Kromě svého sídla otevřela od roku 1819 dalších 14 poboček.

Struktura Skotských bank roku 1826, jejich pozice a počet poboček dokládá tabulka č. 2. Tabulka se dělí na tři základní části, dle kterých banky rozdělujeme na: privilegované banky; provinční banky, akciové společnosti a soukromé emitující banky; neemitující soukromé banky. Jsou řazeny dle roku jejich založení, u jednotlivých bank je uvedeno jejich sídlo, počet společníků a počet otevřených poboček.

Roku 1845 ve Skotsku působilo 19 bank s 363 pobočkami, kde na jednu bankovní pobočku připadalo 6600 osob. Pro porovnání v Anglii to bylo 9405 osob na pobočku a ve Spojených státech 16000 osob na pobočku.

Tab. č. 2: Skotské banky, 1826

Název banky, datum založení	Sídlo	Počet společníků	Počet poboček
<i>Privilegované banky</i>			
1. Bank of Scotland, 1695	Edinburgh	-	16
2. Royal Bank of Scotland, 1727	Edinburgh	-	1
3. British Linen Co., 1746	Edinburgh	-	27
<i>Provinční banky, akciové společnosti a soukromé emitující banky</i>			
4. Sir William Forbes & Co., 1730	Edinburgh	7	0
5. Ramsay, Bonars, & Co., 1738	Edinburgh	8	0
6. Glasgow Ship Bank, 1749	Glasgow	3	0
7. Thistle Bank, 1761	Glasgow	6	0
8. Dundee Banking Co., 1763	Dundee	61	0
9. Perth Banking Co., 1766	Perth	147	5
10. Banking Co. Of Aberdeen, 1767	Aberdeen	80	6
1. Hunters & Co., 1773	Ayr	8	3
12. Commercial Bank of Aberdeen, 1778	Aberdeen	15	0
13. Paisley Banking Co., 1783	Paisley	6	4
14. Greenock Banking Co., 1785	Greenock	14	3
15. Paisley Union Bank, 1788	Paisley	4	3
16. Leith Banking Co., 1792	Leith	15	4
17. Dundee New Bank, 1800	Dundee	6	1
18. Renfrewshire Banking Co., 1802	Greenock	6	5
19. Dundee Union Bank, 1809	Dundee	85	4
20. Glasgow Bank, 1809	Glasgow	19	1
21. Commercial Banking Co. Of Scotland, 1810	Edinburgh	521	31
22. Perth Union Bank, 1810	Perth	69	0
23. Montrose Bank, 1814	Montrose	97	2
24. Exchange & Deposit Bank, 1818	Aberdeen	1	4
25. Shetland Banking Co., 1821	Lerwick	4	0
26. Aberdeen Town & Country Bank, 1825	Aberdeen	446	4
27. Arbroath Banking Co., 1825	Arbroath	112	2
28. Dundee Commercial Bank	Dundee	202	0
29. National Bank of Scotland, 1825	Edinburgh	1238	8
<i>Neemitující soukromé banky</i>			
30. Thomas Kinneir & Co., 1731	Edinburgh	-	-
31. James & Robert Watson, 1763	Glasgow	-	-
32. Donald Smith & Co., 1773	Edinburgh	-	-
33. Alexander Allan & Co., 1776	Edinburgh	-	-
34. Robert Allan & Son, 1776	Edinburgh	-	-
35. Inglis, Borthwick & Co., 1805	Edinburgh	-	-

Zdroj: White, 1995, s. 31

6.8 Svobodné bankovníctví končí

Skotský bankovní systém obsahoval velké množství navzájem si konkurujících bank. Většina z nich byla kapitálově dobře vybavena a měla velký počet akcionářů. Žádná z bank nebyla nepřiměřeně velká či dominantní, jen některé disponovaly větším množstvím poboček. Banky emitovaly dle pokynu jednolibrové bankovky a bankovky s vyšší hodnotou, byly členy zúčtovacího centra a tím jejich bankovky dobře pronikly na celý skotský trh. Rozpětí úrokových měr a úroků z úvěrů bylo velmi úzké.

Dominantní postavení tří privilegovaných bank z roku 1810 již nebylo tak dominantní. Stalo se tak v závislosti na objemu emitovaných bankovek. Díky konkurenci, která na trhu převládala, přežily jen ty banky, které dokázaly dobře využít své konkurenční výhody. Velký rozmach zaznamenalo tzv. pobočkové bankovníctví. Banky, které měly větší síť svých poboček, snadněji komunikovaly se svými zákazníky a tím u nich docházelo k úsporám. Banky ve formě akciových společností díky svému velkému množství poboček z trhu postupně vytlačily ostatní provinční banky, které takto rozvinutou sítí poboček nedisponovaly. Roku 1835 byly z trhu vytlačeny poslední neemitující banky.

Díky tvrdé konkurenci se banky uchýlovaly k různým krokům jak si získat a udržet své stávající zákazníky. Union Banking Company, založená roku 1830, začala pravidelně zveřejňovat svou strukturu aktiv a pasiv. V roce 1831 se stala první britskou bankou, která zveřejnila svou rozvahu. Bank of Scotland svou solventnost v letech 1704 a 1728, v době, kdy u ní došlo k pozastavení výplaty drahých kovů, prokazovala právě zveřejňováním svých účtů.

Před rokem 1845 vstoupilo na trh 109 různých bankovních institucí. Z celkového počtu 36 selhalo nebo bylo zrušeno, 12 z důvodu neregistrace zmizelo, 11 odešlo dobrovolně nebo bez zjevného selhání svou činnost ukončilo a 30 se sloučilo s jinými bankami. Od roku 1845 se počet původních skotských bank postupně snižoval a to především díky jejich fúzi.

Konec svobodného bankovníctví ve Skotsku přišel s uzavřením Scottish Bank Act roku 1845. Zákon po anglickém vzoru udával limit, do jehož výše směla banka emitovat nekryté papírové peníze. K překročení tohoto stanoveného limitu mohlo dojít pouze za předpokladu, že výše emitovaných peněz navíc byla zcela kryta drahými kovy. Díky

této regulaci začalo v celém systému docházet k nedostatkům peněz. Během několika následujících let po přijetí zákona z roku 1845 začalo docházet k úpadkům bank.

System svobodného bankovníctví ve Skotsku ukazoval, že měla existovat volná konkurence mezi jednotlivými emitujícími bankami. Žádná z bank na trhu neměla jistou převahu nad ostatními, všechny si navzájem konkurovaly.

Skotské bankovníctví, můžeme jako jediné na světě skutečně považovat za „svobodné“, tj. neregulované. Bank of Scotland vstoupila do bankovníctví bez překážek, po dobu 21 let vystupovala jako jediná privilegovaná banka ve Skotsku. Po ukončení této lhůty vzhledem k tomu, že Skotsko spadalo pod nadvládu anglického parlamentu, ani o prodloužení neusilovala. Zároveň Skotsko nebylo geograficky ani tak velké, aby na jeho území mohly vedle sebe vystupovat dvě banky.

Protože ve Skotsku neexistovala žádná omezení vstupu do bankovníctví, mohly vznikat ve 30. a 40. letech 18. století ve Skotsku další emisní banky (v 60. letech jich bylo 32). Důležité je i to, že ve Skotsku neexistovala žádná regulace jak počtu společníků bank, tak rozšiřování poboček v jednotlivých regionech. Územní rozšíření umožnilo lépe diverzifikovat bankovní aktiva, a tak snížit riziko jejich portfolia. Banky tak byly poměrně silné a měly dobrý kapitál.

Za období 150 let svobodného bankovníctví se ve Skotsku objevil pouze jediný problém, pád Ayr Bank. Jinak můžeme období skotského bankovníctví považovat za vyspělé a stabilní.

7 Názory se různí

V předchozích kapitolách jsem představila, jak v hrubých rysech pracuje a vystupuje centrální banka, uvedla jsem charakteristiku svobodného bankovníctví a na skotském modelu ukázala koncept fungování svobodného bankovníctví.

Systém svobodného bankovníctví je podporován liberálními ekonomy, kteří podporují svobodný trh bez zásahů státu, tj. způsob, který nedává vládě možnost kontroly emise peněz (Hayek, Rothbard). Naopak jiná skupina ekonomů podporuje a prosazuje pouze státem řízený systém (Revenda).

Kritici současného systému na svou obhajobu uvádějí, že:

Jestliže neustále roste množství peněz v oběhu, narůstá inflace a peníze se znehodnocují. O inflaci se mluví jako o dani, která se před občany neuvádí, „*To, co nazýváme monetární politikou, je fiskálním instrumentem, je to alternativní způsob financování vlády. Můžeme o ní hovořit jednoduše jako o dani, o které nebylo hlasováno.*“ (Šíma, 1999, s. 8) Vlády současně za tento inflační vývoj neberou ani odpovědnost, „*Žádná vláda dobrovolně nepřijme odpovědnost za vyvolání ani mírné inflace, nemluvě vůbec o hyperinflaci. Vládní úředníci hledají vždy nějakou výmluvu – chamtivé odborníky, silné odbory, marnotratné spotřebitele, arabské šejky, špatné počasí nebo cokoli jiného, co se zdá alespoň vzdáleně relevantní.*“ (Friedman, 1997, s. 187)

Rozdílný pohled existuje také např. v pohledu na množství peněz v ekonomice. V učebnicích ekonomie čteme, že je nutná regulace zásoby peněz (Revenda). Zastánci svobodného bankovníctví však tvrdí opak. „*Žádná velikost nabídky není lepší než jiná velikost nabídky peněz. Svobodný trh se jednoduše přizpůsobí změnám kupní síly ... Není vůbec žádný důvod zasahovat do fungování trhu a snažit se měnit nabídku peněz, kterou určil trh.*“ (Friedman, 1997, s. 42)

Tak jako funguje svoboda v jiných oblastech svobodné rozhodování lidí, není důvod si myslet, že by i toto svobodné rozhodování nefungovalo v podmínkách svobody v oblasti peněz a bankovníctví. „*Svoboda může fungovat skvěle i v oblasti peněz, stejně jako může blahodárně působit ve zbytku ekonomiky, Navzdory přesvědčení mnoha autorů neexistuje v této oblasti nic zvláštního, co by vyžadovalo zásahy státu. I v této oblasti mohou všechna svá přání nejlépe uspokojovat svobodní lidé. Pro peníze,*

stejně jako pro všechny ostatní lidské činnosti, platí, že svoboda je matkou, a nikoli dcerou řádu.“ (Rothbard, 2001, s. 59)

Řada názorů a úvah o svobodném bankovníctví má možná spíše teoretický charakter, ale jistě stojí za diskutování. Citace, které jsem do této kapitoly vybrala, vystihují názory, se kterými se dá sympatizovat a které bych i já uvedla mezi argumenty, jež stojí za zveřejnění.

Závěr

Současný vývoj nedává zastáncům soukromého bankovníctví a soukromých peněz naděje na obnovení tohoto systému. V současnosti systém soukromého bankovníctví a soukromých peněz neexistuje a ani se nepřipravuje v žádné vyspělé zemi. Kvalita peněz jako zboží závisí na důvěře lidí a výrobci tohoto zboží musí být regulováni – centrální banka zákonem a banky zákonem i centrální bankou. Přínosem diskusí na téma svobodného bankovníctví a soukromých peněz je identifikace problémů spojených s existencí centrálních bank.

Koncept konkurujících si soukromých měn v systému svobodného bankovníctví nedává žádnou pravomoc vládním orgánům k tomu, aby zasahovaly do systému. Zároveň v tomto systému nehovoříme o omezeních, která by byla stanovena zákonem. Bankovníctví je motivováno ziskem a je srovnatelné s jinými odvětvími. Svobodně si může rozhodovat o personálním obsazení, v konkurenci přežívají ziskové banky, krachující opouštějí trh podobně jako firmy v jiných odvětvích.

Systém svobodného bankovníctví založený na zlatém standardu se jeví jako funkční a stabilní. Těžko posoudím, zda současný systém centrálního bankovníctví lze změnit. Jednou z cest, která by mohla vést k přeměně celého stávajícího systému by mohla být krize bankovního systému. Lidé by opustili bezcenné státní peníze a svobodně by se rozhodli pro soukromou měnu.

Myšlenka svobodného bankovníctví, které nebude regulováno žádnou institucí, vede v současné době k úvahám a diskusím. Domnívám se, že spousta lidí, která se s principem svobodného bankovníctví poprvé setká, a já nejsem výjimkou, o možnosti této formy bankovníctví z počátku zapochybuje. Přesto, pokud budu vycházet z teoretických poznatků fungování svobodného bankovníctví ve Skotsku, budu tento, pro mne doposud neznámý systém, hodnotit jako stabilní, a jako systém, ve kterém i kupní síla peněz se jevila jako stabilní. Co bych jistě vyzdvihla, svobodné rozhodování, a to jak na straně občanů, tak na straně emitentů.

Při studiu dostupných podkladů pro mou bakalářskou práci jsem si současně také uvědomila, kolik obav by mezi lidmi vyvolalo prosazování „nového“ bankovního systému. Dokud přední odborníci na ekonomii nezačnou s účinnou osvětou mezi obyvatelstvem, prosazování svobodného bankovníctví by se podle mého názoru na

svém počátku zřejmě setkala s velkým nepochopením. A to proto, že si lidé dle mého názoru až příliš zvykli na zasahování státu do měnové oblasti.

Otázkou do budoucna pro mne zůstává, jak současný systém centrálního bankovníctví transformovat a zda je to vůbec možné. Dokud si stát drží v rukou monopol na vydávání peněz, má v rukou moc a asi málokdo předpokládá, že by se tohoto monopolu sám vzdal.

Seznam použité literatury

FRIEDMAN, Milton. *Za vším hledej peníze*. Praha: Grada, 1997, 264 s., ISBN 80-7169-480-0

HAYEK, Friedrich A. *Soukromé peníze: Potřebujeme centrální banku?*. Praha: Liberální institut, 1999, 164 s., ISBN 80-902701-1-5

JANEČEK, Tomáš. *Teorie svobodného bankovníctví a možnosti její aplikace v současném světě*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999, 83 s.

KVASNIČKA, Michal. *Vnitřní nestabilita bankovníctví: Realita, nebo mýtus?*. [online] Brno: Ekonomicko-správní fakulta Masarykovy univerzity, [cit. 18.4.2012] Dostupné z: http://nb.vse.cz/~svobodam/Archiv_textu/Svobodne_bankovnictvi/nestabilita_bankovnictvi-1.pdf

REVENDA, Zbyněk a kol. *Peněžní ekonomie a bankovníctví*. 4. vydání, Praha: Management Press, 2005, 627 s., ISBN 80-7261-132-1

REVENDA, Zbyněk. *Banky a měnová politika*. 1. vydání, Praha: Nad zlato, 1991, 136 s., ISBN 80-900383-3-6

REVENDA, Zbyněk. *Centrální bankovníctví*. Praha: Management Press, 1999, 741 s., ISBN 80-85943-89-1

ROTHBARD, Murray N. *Peníze v rukou státu*. Praha: Liberální institut, 2001, 144 s., ISBN 80-8389-12-X

Soukromé peníze: Potřebujeme centrální banku? [seminární práce]. Masarykova univerzita v Brně, 2005 [cit. 25.4.2012] Dostupné z: http://faya.wz.cz/soukrome_penize.htm

Svobodné bankovníctví versus svobodné zlato. In: *Run na dolar* [online] [cit. 26.4.2012] Dostupné z: <http://runnadolar.wordpress.com/2011/05/03/svobodne-bankovnictvi-versus-svobodne-zlato/>

ŠÍMA, Josef (ed.). *Jerry Jordan: Změněná úloha centrálních bank v XXI. století*. Praha: Liberální institut, 1999, 36 s., ISBN 978-80-86389-01-4

WHITE, Lawrence H. *Free Banking in Britain*. 2. vydání, Londýn: The Institute of Economic Affairs, 1995, 176 s., ISBN-10: 0 255363753

Seznam tabulek

Tab. č. 1: Účetní rozvaha emitující banky	27
Tab. č. 2: Skotské banky, 1826	43

Abstrakt

JELÍNKOVÁ, L. *Teorie svobodného bankovníctví*. Bakalářská práce. Cheb: Fakulta ekonomická ZČU v Plzni, 51 s., 2012

Předložená bakalářská práce je zaměřena na systém svobodného bankovníctví a soukromých peněz. První kapitola stručně informuje o současném bankovním systému. Následující kapitoly jsou věnovány systému svobodného bankovníctví. Je zde představen model stability svobodného bankovníctví a praktické fungování tohoto systému je doloženo historickým příkladem ze Skotska. V práci jsou dále uvedeny názory několika významných ekonomů a jejich pohled na fungování systému svobodného bankovníctví.

Klíčová slova: svobodné bankovníctví, soukromé peníze, Skotsko, Bank of Scotland, peníze, konkurence

Abstract

JELÍNKOVÁ, L. *The Theory of Free Banking*. Bachelor Thesis. Cheb: Faculty of Economics, University of West Bohemia in Pilsen, 51 p., 2012

Presented bachelor work is focused on system of free banking and private finances. First chapter briefly inform about current bank system. Next chapters are dedicated to system free banking. It is here presented model of stability of free banking and practical functioning of this system is supported with historic illustration from Scotland. In work are also presented opinions of several important economists and their view of the functioning of system of free banking.

Key words: free banking, private finances, Scotland, Bank of Scotland, money, competition